

## ממלכתיות נוסח צה"ל

מאיר אלרן ואסא כשר<sup>1</sup> | 27 ביולי, 2022 | גיליון 1625

לאחרונה הוחלט בצה"ל להוסיף למסמך "רוח צה"ל" את ערך הממלכתיות, לפיו "צה"ל הוא צבא העם, צבא ממלכתי, הנתון למרות החוק והממשלה. חיילי צה"ל יפעלו כשרק המשימה, ערכי צה"ל וביטחון המדינה ראשונים לנגד עיניהם ויעשו זאת ביושרה, בענייניות ובייצוגיות". המונח ממלכתיות עצמו הינו עמום: במובנו הבן-גוריוני, קרי, היות צה"ל ארגון הנמצא באחריות ובשליטת המדינה ולא של ארגונים פוליטיים, אין בכך רבותא, שכן העיקרון מעוגן בחוק ובמסמכי צה"ל. אם מדובר בממלכתיות כמסגרת לעקרונות מנחים להתנהלות ראווה של צה"ל, הנוסחאות שהוצגו להבהרתה אינן עושות זאת באופן צלול ומלא. ואם מדובר במהלך תודעתי-ציבורי, המיועד לשמר את הגיבוי והאמון של החברה הישראלית בצה"ל, ספק אם המטרה תושג מעצם המהלך, במציאות המשוסעת הנוכחית. כדי שהתכלית הזו תושג, צה"ל יצטרך להקפיד מאוד על שימור מעמדו הלא-פוליטי, במעשה ובנראות. גם גורמים פוליטיים והתקשורת צריכים להתייחס לצה"ל כגוף המתנהל מחוץ לפוליטיקה.

לאחרונה הוחלט בצה"ל להוסיף למסמך "רוח צה"ל" את ערך הממלכתיות. הנוסח, עליו החליט הרמטכ"ל קובע כי: **"צה"ל הוא צבא העם, צבא ממלכתי, הנתון למרות החוק והממשלה. חיילי צה"ל יפעלו כשרק המשימה, ערכי צה"ל וביטחון המדינה ראשונים לנגד עיניהם ויעשו זאת ביושרה, בענייניות ובייצוגיות"**.

מסמך "רוח צה"ל", שהושק ב-2001, כעיבוד של "רוח צה"ל – ערכים וכללי יסוד" (שאושר ב-1994), אמור לשמש כקוד האתי של צה"ל, לאחר שיתוספו אליו כללי התנהגות כמקובל. הוא מוצג כתעודת הזהות הערכית של הצבא וכבסיס האתי לפעולותיו. במסמך "רוח צה"ל" הוגדרו עד עתה שלושה ערכי יסוד: הגנת המדינה, אזרחיה ותושביה; אהבת המולדת ונאמנות למדינה; וכבוד האדם. עתה התווסף ערך הממלכתיות. לערכי יסוד אלה נלווים עוד ערכים, שאינם ערכי יסוד, המתייחסים להפעלת הכוח, ביניהם: דבקות במשימה וחתירה לניצחון, אחריות, אמינות, דוגמא אישית, חיי אדם, טוהר הנשק, מקצועיות, משמעת, רעות ושלוחות. בצד מסמך "רוח צה"ל", גיבש הצבא בשנת 2004 מסמך נוסף, המכונה "יעוד וייחוד צה"ל", שבו קביעות שחלקן רלוונטיות לנושא הממלכתיות בהקשריו החברתיים והפוליטיים. ביניהן:

<sup>1</sup> פרופ' אסא כשר, פרופסור אמריטוס מהקתדרה לאתיקה מקצועית ולפילוסופיה של הפרקטיקה, אוניברסיטת תל-אביב.

ההכרה בקיומן של תפיסות שונות ומנוגדות אשר לאופייה הרצוי של הזהות הישראלית-יהודית והזהות הלאומית, הקשר לארץ ישראל ומשמעות היות צה"ל "צבא העם". כל זה, בנסיבות של היעדר הסכמה לאומית, נוכח הקיטוב האידיאולוגי בחברה הישראלית, המקבל גוונים שונים בהתאם למציאות המדינית המשתנה.

לפני דיון במהות ערך הממלכתיות בצה"ל, יש להתייחס לפירוש המושג הישראלי העמום הזה, שאינו מובן במלואו והוא נתון לפרשנויות שונות. מה היא ממלכתיות? השימוש הראשון במושג היה של דויד בן-גוריון, כבר ב-1928. עם הקמת המדינה נתן לו ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון מקום מרכזי בתפיסתו את המבנה הראוי של המדינה, בעיקר בהקשר של האחריות לניהול תחומים מרכזיים של החיים האזרחיים. כך, האחריות לתחומי הביטחון, החינוך, הבריאות ועוד, שלפני הקמת המדינה היו בידיים מפלגתיות או ציבוריות לא-כלליות, הועברה לידי המדינה. בראייה זו אין רבותא לתוספת הממלכתיות כערך יסוד לצה"ל, באשר הוא מוגדר זה מכבר ובברור כזרוע של המדינה, הכפופה לממשלה, בחוק יסוד: הצבא ובמסמכי צה"ל הרשמיים, כולל במסמך "רוח צה"ל".

על פי ההתייחסויות של צה"ל סביב ההחלטה הנוכחית נראה כי לשימוש במושג הממלכתיות נועדה תכלית אחרת מזו העוסקת במעמד הצבא על פי תפיסת בן-גוריון. תפיסת הממלכתיות שעל הפרק נוגעת להתנהלות של ארגון של המדינה, ולא למעמדו של הארגון. כך הדבר במסמכי האתיקה של משטרת ישראל, שירות הביטחון הכללי, המוסד, משרד הביטחון ושירות בתי הסוהר, ועכשיו גם בצה"ל. התפקיד של ערך הממלכתיות במסמכים אלה הוא לבטא רעיונות **בדבר ההתנהלות הראויה של ארגון** חיוני של המדינה ככזה.

אולם ההוספה של ערך הממלכתיות למסמך "רוח צה"ל" עתה אינו מפיג את הערפל המושגי. ההגדרה המוצגת, המסורבלת משהו, וההסברים הנלווים של ערך הממלכתיות, מונים למעשה אחדים מהרכיבים של תפיסת **הממלכתיות הארגונית, כמתווה להתנהלות הראויה של ארגון שהוא זרוע של המדינה**. אבל אלה אינם עושים זאת באופן מפורש וצלול כנדרש. למשל, האם נכון לפתוח את ההגדרה של ערך הממלכתיות במילים "צבא העם, צבא ממלכתי"? הביטוי "צבא העם" הוא בעל משמעויות רבות, כאשר הנסיבות המשתנות של החברה הישראלית, כמו בהקשר של שירות החובה בצה"ל, הופכות אותו לבעייתי לא רק בתוכנו הלא ברור אלא גם בקשר שלו עם המציאות. ועוד, איך ייתכן להשתמש בביטוי "צבא ממלכתי" בהגדרה של הביטוי "ממלכתי" בהקשרו הצבאי? הרי הגדרה אמורה להבהיר מושג ואינה יכולה להשתמש בו עצמו לשם הבהרתו.

הרמטכ"ל מצא לנכון ללוות את ההכרזה על הוספת ערך הממלכתיות באיגרת מיוחדת בחתימתו, המנסה להסביר באופן מורחב ומוסמך את משמעותו של הערך המדובר לפי תפיסת צה"ל. בדברי ההסבר הוסיף הרמטכ"ל להגדרה התמציתית את הרעיון המוכר והראוי, המחייב את צה"ל והמשרתים בו להתנזרות מוחלטת מהמחלוקות הפוליטיות, המפלגתיות והאידיאולוגיות. כך גם התייחס לרעיון החשוב, שעדיין אינו נחלת הכלל, בדבר הרגישות הראויה

של צה"ל ל"זהות האישית" של החייל והחיילת, בעיקר בשירות החובה, זו שצה"ל אמור לקבל אותה כמות שהיא ולכבד אותה גם באופן מעשי ומלא.

אבל הקטע המעניין במיוחד בדברי ההסבר של הרמטכ"ל קובע כי "צה"ל הוא צבא העם אשר שואב הן את כוחו הפנימי והן את הניבוי החיצוני שהוא מקבל מהחברה, מצדקת הדרך, ממילוי ייעודו להגן על המדינה ואזרחיה, ובזכות העובדה שהוא פועל באופן ערכי וממלכתי. כל אלו מעניקים למשרתים, להוריהם ולאזרחי המדינה ביטחון ואמון בצה"ל. מכאן שחובתנו לטפח את ערך הממלכתיות" (ההדגשות נוספו). ראוי לשים לב לאמירה זו. בדרך כלל, הופעת ערכים באתיקה של ארגון מוצדקת על ידי הכללתם בייעוד של הארגון, או בשיטות שהוא גיבש ומפעיל לשם מימוש הייעוד, או ברוח המעטפת החברתית שלו, המציגה בפניו דרישות דוגמת כבוד האדם או שלטון החוק. ההנמקה של הרמטכ"ל הפעם לגבי תכליתו של ערך הממלכתיות אינה נובעת מייעוד צה"ל וגם לא מערכי המעטפת החברתית בה הוא פועל. טיפוח ערך הממלכתיות מיועד לדידו לאפשר לצה"ל לזכות באמון המשרתים בו, משפחותיהם ואזרחי המדינה כולם. אולם אמון הציבור אמור להיות אחד מרכיבי השיטה של צה"ל לממש את ייעודו בהצלחה, כמו מקצועיות, משמעת ורעות. לכן, כל קצין וכל חייל חייבים לפעול באופן המבצר את האמון של הציבור בצה"ל, כמו גם את הביטחון של האזרח בתקינות הפעולות שלהם. האמון אינו צריך להיתפס כמדד הפופולריות המזדמן של הארגון, כמו שמופיע בסקרים, אלא כמצב התודעתי של הציבור, האמור לתרום לאיכות המקצועית והאתית של הצבא.

כיוון שערך הממלכתיות מוצג ככזה האמור להשליך על אמון הציבור בתקינות הפעילות של צה"ל והמשרתים בו, ראוי לשאול עד כמה הציבור, על כל חלקיו, צפוי לקבל את המהלך הנוכחי לקידום ערך הממלכתיות של צה"ל ברצינות הראויה. ספק רב. ההתעניינות הציבורית בסוגיות תיאורטיות כאלה נמוכה מאוד. וחבל שכך. אבל גם אם זה המצב, התשובה לשאלה זו תלויה בכמה מנופים: הראשון, שצה"ל ימשיך לשמור על עמדותיו ומעמדו הלא-פוליטיים ויקפיד, ברמת הארגון וברמת היחידים, בעיקר בקרב בכיריו, להימנע מכל פעילות או הצהרות שיש בהן כדי אימוץ של עמדה פוליטית ואידיאולוגית כזו או אחרת. השני, שצה"ל ידע להנחיל לחייליו, ובעיקר למפקדיו, בסדיר, בקבע ובמילואים, את המשמעויות המעשיות של מושג הממלכתיות כמשקף את איכות התנהלותו הארגונית. משמעות הדבר גם מתן פרשנות מבהירה לערך הממלכתיות וגם הקפדה על שמירתו, כולל בנקיטה של צעדים פיקודיים נגד אלה שאינם נוהגים כראוי ומתבטאים בפומבי שלא על פי ערך יסוד זה. והשלישי, שגם הגורמים הפוליטיים האזרחיים והתקשורת יידעו לשמור על צה"ל כגוף ממלכתי, מחוץ לפוליטיקה. אם אלה יתרחשו כנדרש, תהיה משמעות חשובה להוספת ערך היסוד של הממלכתיות ל"רוח צה"ל". לצבא יש אינטרס מובהק שכך יקרה.

לבסוף, ראוי לשבח את החלטת צה"ל לעדכן את המסמך האתי שלו, "רוח צה"ל". עם אישור מסמך "רוח צה"ל" בשנת 2001 קבע הרמטכ"ל דאז, שאול מופז, כי יש לדון במסמך אחת לחמש שנים. רק לאחר עשרים שנים התקיים עתה דיון כזה, שהתמקד בערך הממלכתיות.

אמנם מוטב מאוחר מאשר כלל לא, אבל ראוי שבעתיד צה"ל יבחן את המסמך האתי שלו לעתים קצובות.

---

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט